

Vladimir Filipović

(Libertas međunarodno sveučilište, Zagreb)

SRPSKA POBUNA U SELIMA VUKOVARSKE OPĆINE 1990-1991.

UDK 323.2(497.5Vukovar=163.41)“1990/1991”

DOI 10.22586/ss.22.1.9

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 9. 2. 2022.

U članku je pažnja posvećena događajima u selima s većinskim srpskim stanovništvom nekadašnje općine Vukovar, posebno njezinog sjeverozapadnog dijela (sela Bršadin, Bobota, Trpinja i Borovo). Razdoblje koje je obuhvaćeno počinje od prvih naznaka pristajanja mještana tih sela uz političku platformu Slobodana Miloševića 1989./1990. i traje do ljeta 1991., kada ta sela ulaze u sastav srpske oblasti i počinje se voditi rat u široj regiji istočne Slavonije. Na temelju dostupnih izvora pruža se pregled glavnih političkih događaja u selima, organizacija pobune i mobilizacija za srpsku nacionalističku politiku. Posebno se posvećuje pažnja uključenosti aktera iz Srbije u organizaciju i vođenje pobune.

Ključne riječi: srpska pobuna, Vukovar, Borovo, Bobota, Trpinja, Bršadin, Srpska oblast Istočna Slavonija, Baranja i Zapadni Srijem

Uvod

Istraživanje fenomena pobune Srba u Hrvatskoj privuklo je pažnju čitavog niza znanstvenika te možemo mnogo saznati o uzrocima pobune, organizaciji, tijeku i propasti, kao i o sociološkim aspektima.¹ Ipak, izostaje analiza srpske pobune u istočnoj Slavoniji i u vukovarskoj općini. O ratnim zbivanjima u Vukovaru, osim znanstvene analize,² objavljen je i čitav niz pu-

¹ Nikica Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj* (Zagreb, 2005); Ivica Miškulin i Mladen Barać (ur.), *Srpska pobuna u Zapadnoj Slavoniji: nositelji, institucije, posljedice* (Zagreb-Slavonski Brod, 2012); Harry Jack Hayball, *Serbia and Serb rebellion in Croatia 1990-1991* (doktorska disertacija, London, 2015); Ozren Žunec, *Goli život: socijetalne dimenzije srpske pobune u Hrvatskoj* (Zagreb, 2007).

² Davor Marijan, *Obrana i pad Vukovara* (Zagreb, 2013).

blicističke i memoarske građe,³ ali razmjerno je malo pozornosti posvećeno selima sa srpskim stanovništvom koja okružuju grad. Tako ovaj članak pokušava nadomjestiti tu prazninu i pružiti određen uvid u razvoj događaja u selima oko Vukovara s većinskim srpskim stanovništvom.

Pobuna Srba u Hrvatskoj 1990-ih dobrim je dijelom svoja uporišta imala u selima. Kao prvi razlog za to može se uzeti koncentracija srpskog stanovništva u selima i njegova kompaktnost unutar sela. Samim time nije bilo hrvatskog otpora. Kao drugi razlog mogu se uzeti određene značajke seoske zajednice, poput grupne homogenosti, solidarnosti i samodovoljnosti, ali i ponašanje koje je „tradicionalno, spontano, nekritičko i personalno, sklono mitovima“ i „bez refleksije s intelektualnom crtom“.⁴ Tako su u istočnoj Slavoniji 1991. dotada pitoma sela postala mjesta zahvaćena ratnom psihozom i mobilizirana za rat. Među takvim selima našla su se i sela sa srpskim stanovništvom općine Vukovar. Kada se od kraja kolovoza 1991. razvila bitka za Vukovar ta su sela činila značajne logističke baze i polazne točke djelovanja srpskih snaga i Jugoslavenske narodne armije (JNA), a većina mještana bila je uključena u srpske ratne napore.

Postavlja se pitanje kako se razvijala srpska pobuna u tim selima? Svim je očito kako su sela bila važna logistička i taktička mjesta tijekom bitke za grad, ali kako je do toga došlo? Kako je stanovništvo mobilizirano za pobunu i rat? Sela su bila u općini u kojoj Srbi nisu bili većina stanovnika, ali su bili blizu teritorija Srbije. Kako je to igralo ulogu u konstrukciji i organizaciji pobune? Dodatnu pažnju privlači činjenica kako su ključni politički vođe Srba u u cijeloj istočnoj Slavoniji iz sela vukovarskog kraja: Goran Hadžić iz Pačetina i Slavko Dokmanović iz Trpinje, protiv kojih su se vodili i procesi pred Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju (ICTY) u Haagu. U tim selima dogodili su se značajni incidenti (Bršadin) ili ratni zločini i prijelomni događaji (Borovo). Konačno, nakon rata i mirne reintegracije, za razliku od drugih krajeva Hrvatske u kojima su živjeli Srbi, većina mještana tih sela ostala je živjeti u državi protiv koje se pobunila i ratovala. Sve to čini temu istraživanja razvoja srpske pobune u selima vukovarske općine vrlo relevantnom.

Za potrebe ovoga članka ograničit ćemo se na zapadni i južni dio vukovarske općine kakva je postojala 1990. To znači kako je pažnja usmjerena na sela: Borovo (6442 stanovnika – 80 % Srbi); Trpinja (2171 – 90 % Srbi); Bršadin (1887 – 78 % Srbi); Bobota 1881 – 94 % Srbi; Negoslavci (1682 – 92

³ Iz niza publikacija izdajamo: Davor Runtić, *Tako smo branili Vukovar*, knj. 1, 2, 3 (Vinkovci, 2010); Stipe Ivanda, *Vukovar od nade do beznađa* (Zagreb, 2010); Juraj Njavro, *Glava dolje ruke na leđa* (Zagreb, 1995); Stipo Pole i dr., „*Jake snage MUP-a*“ – policija u obrani Vukovara 1991. (Vinkovci, 2008).

⁴ Stipe Šuvar, *Sociologija sela I* (Zagreb, 1988), 65-66.

% Srbi), i Pačetin (851 – 89 % Srbi).⁵ Ta su sela bila izuzetno važna za komunikaciju Vukovara s drugim dijelovima Hrvatske. Bršadin je na cesti za Vinkovce, Trpinja na cesti za Osijek, Borovo na cesti za Dalj, a Negoslavci na cesti koja ide južno od Vukovara prema autocesti Zagreb – Beograd. Dakle, ta sela okruživala su grad Vukovar u svim pravcima osim istočnoga, koji je vodio jedino u Ilok, odnosno u Srbiju.

Od socijalizma do nacionalizma

Sela s većinskim srpskim stanovništvom vukovarske općine u socijalističkom razdoblju bila su relativno prosperitetna. Stanovnici su u pravilu imali u vlasništvu kvalitetne zemlje, za čije je urode bio osiguran otkup od lokalnih poljoprivrednih kombinata. Uz to, velik broj stanovnika radio je u državnoj službi ili vukovarskoj industriji. Dodatno, mještani srpskih sela često su bili uključeni u društveno-političke organizacije te su preuzimali poslove u sigurnosnom sektoru. Takav spoj prihoda od poljoprivrede i rada u gradu doveo je do solidnog životnog standarda i stanovnici su akumulirali imetak. Posebno je na glasu kao bogato selo bilo selo Bobota.⁶ Siromaštvo koje se širilo u drugoj polovici osamdesetih godina u općini Vukovar zahvaćalo je radničke slojeve Borova naselja, a znatno manje seoske sredine.⁷

Određena podobnost mještana za poslove u sigurnosnom sektoru i njihova uključenost u Savez komunista (SK) dolazila je iz reputacije sela iz Drugog svjetskog rata. Ustanak u vukovarskom kraju počeo je u Boboti 26. srpnja 1941. kada je napadnut ustaški povjerenik za selo od lokalnih komunista pod vodstvom Đoke Patkovića.⁸ U vukovarskom kraju krajem 1943. Srbi su činili 75 % partizana, dok je ostatak otpadao na Hrvate i pripadnike drugih naroda.⁹ Do ljeta 1944. velik broj partizanskih boraca dolazio je iz sela sa srpskim stanovništvom, dok ih je iz grada ili hrvatskih sela bilo vrlo malo ili nikako: primjerice, u selima s hrvatskom većinom poput Nuštra ili Bogdanovaca nisu čak bili ni formirani mjesni odbori Narodno-oslobodilačkog pokreta (NOP).¹⁰ Broj poginulih partizanskih boraca u selima sa srpskom većinom isto je bio visok: Bobota je izbrojala 96 poginulih boraca, Borovo 85, Trpinja

⁵ Alica Wertheimer Baletić, *Stanovništvo Vukovara i vukovarskog kraja* (Zagreb, 1993), 199-200.

⁶ Branislav Gulan, *S obe strane pakla* (Novi Sad, 1996), 45.

⁷ Sven Cvek, Jasna Račić i Snježana Ivčić, *Borovo u štrajku: rad u tranziciji 1987-1991.* (Zagreb, 2019), 75.

⁸ „Podsjećanje na julske vatre prije 48 godina“, *Vukovarske novine*, 29. 7. 1989.

⁹ Lazar Džakić, *Slavonija se budi* (Vukovar, 1970), 174.

¹⁰ Isto, 211.

68, Bršadin 46.¹¹ Tako su sela dobila reputaciju „ustaničkih sela“, a to je značilo priliku za bolji socijalni status u socijalističkom sustavu.¹²

Politički život u socijalističkom razdoblju obilježavala je potpuna politička jednoobraznost i dominacija SK,¹³ koji je inzistirao na distanci od nacionalizma, federalizmu i jugoslavenstvu. Općinski komitet to je ponavljao, a posebno se oslanjao na mještane sela sa srpskim stanovništvom, koje je vidio kao značajnu partijsku bazu. Oni su u pravilu rado (i posljednji kad su drugi već odustali) sudjelovali u ritualima vezanima uz legitimaciju socijalističkog sustava.¹⁴ Ukupno gledajući, Srbi su više od Hrvata sudjelovali u radu SK: primjerice, 1989. svaki osmi Srbin i svaki osamnaesti Hrvat u općini bili su članovi SK.¹⁵ Međutim, federalizam je shvaćen prilično uvjetno, pripadnost Hrvatskoj viđena je kao administrativna stvar koja se ne osjeća previše u svakodnevnom životu. Isto tako, moglo se naći srpskog nacionalizma unutar SK. Da članovima SK iz sela sa srpskim stanovništvom nije bio stran nacionalizam svjedočio je Sirijac, doktor Hachim Malla, koji se zaposlio u Vukovaru kao liječnik – iznenadio se kada je sredinom 1980-ih u Trpinji nakon jedne nogometne utakmice veće društvo u kojemu je bilo i članova SK zapjevalo pjesmu „Ko to kaže, ko to laže, Srbija je mala“.¹⁶

Od 1988. brojne osobne veze sa susjednom Vojvodinom, u kojoj se odvijala „jogurt revolucija“ kojom je srušena autonomija Vojvodine, čitanje beogradskih i novosadskih novina i gledanje beogradske i novosadske televizije doprinijeli su širenju Miloševićeve platforme i nacionalističkih ideja s javne scene Srbije, posebno Memoranduma Srpske akademije nauke i umetnosti (SANU). Primjerice, na tragu ideja iz Memoranduma, u proljeće 1989. iz Bobote su poručivali kako su Srbi u Hrvatskoj zapostavljeni, a njihove žrtve zaboravljene. Žalili su se na zapostavljanje ćirilice, Srpske pravoslavne crkve (SPC) i srpske kulture. Kao glavne krivce za teško stane u Jugoslaviji okrivili su Ustav iz 1974. i Albance.¹⁷

Tijekom 1989. u selima sa srpskim stanovništvom općine Vukovar mogle su se čuti poruke podrške vodstvu SK Srbije u rušenju autonomije Koso-

¹¹ Isto, 293-319.

¹² Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945-1991: od zajedništva do razlaza* (Zagreb, 2006), 233, 543.

¹³ Sandra Cvikić, *Vukovar u drugoj polovici 20. stoljeća: društveni uzroci nasilja* (doktorska disertacija, Zagreb, 2016).

¹⁴ „Mladi i vojnici na istom zadatku“, *Vukovarske novine*, 18. 3. 1989.

¹⁵ Vladimir Filipović, „Stranačka politika u Vukovaru“, *Anali hrvatskog politološkog društva*, 16 (2019), 99.

¹⁶ ICTY / Cases:Dokmanovic (IT-95-13a) / Witness: Hachim Malla.

¹⁷ „Sjednica društveno-političkih organizacija Bobote“, *Vukovarske novine*, 15. 4. 1989.

va i kritike rukovodstva Hrvatske zbog podrške „albanskom separatizmu i iredentizmu“. U lipnju 1989. mjesne su zajednice organizirale autobuse koji su grupe mještana vozili na Kosovo na proslavu 600. obljetnice bitke na Kosovu, gdje ih se posebno dojmio Miloševićev govor.¹⁸ Dok su istovremeno zagovarali ideje obnove upotrebe ćirilice i srpskih nacionalnih i kulturnih institucija, protivili su se višestranačju i slabljenju federacije, odnosno privlačila ih je ideja većeg utjecaja Srbije. Prema stavovima predstavnika mjesnih zajednica sela sa srpskim stanovništvom, Hrvatska je njihova domovina samo u okviru Jugoslavije i ne dolaze u obzir zahtjevi na konfederacijom, a i prema ideji višestranačja su bili vrlo skeptični.¹⁹

Općinski komitet SK (OKSK) Vukovar početkom 1990. dolazio je do sve većeg razmimoilaženja s republičkim vodstvom. Upozoravali su kako Centralni komitet (CK) u Zagrebu uopće ne sluša partijsku bazu koja je bila protiv napuštanja 14. kongresa Saveza komunista Jugoslavije (SKJ) od strane hrvatske i slovenske delegacije, a istovremeno iskazivali solidarnost prema Srbima na Kosovu i podržavali Miloševićevu politiku prema Albancima.²⁰ Najglasniji u takvim kritikama bili su predstavnici mjesnih zajednica sa srpskim stanovništvom, posebno seoskih. Lokalna novinarka konstatala je kako „srpski otpor nose radnici i seljaci dok je inteligencija za kompromise“.²¹

Nakon XIV. kongresa SKJ i ograđivanja OKSK Vukovar od odluka republičkog vodstva, kad dio delegata iz Vukovara nastavlja sudjelovanje na Kongresu, vodstva mjesnih zajednica sela sa srpskim stanovništvom traže korak dalje: predlažu organizaciju „mitinga za jedinstvenu Jugoslaviju“ prema uzoru na Miloševićeve mitinge u Srbiji.²² Miting se prema ideji inicijatora trebao održati kod spomen-obilježja žrtvama ustaških pokolja (Dudik), da „upozorimo na to što nam se sprema“.²³ Ideja mitinga dolazila je iz susjedne Vojvodine – ulogu je imao Miloševićev sljedbenik Mihalj Kertes, predsjednik OKSK Bačke Palanke, koji je organizirao mitinge tijekom rušenja autonomije Vojvodine.²⁴

¹⁸ „Svečano proslavljena 600. obljetnica Kosovske bitke“, *Vukovarske novine*, 1. 7. 1989; „Zbor mještana Pačetina“, *Vukovarske novine*, 9. 12. 1989; „Osuda napada na Predsjedništvo SKJ“, *Vukovarske novine*, 28. 1. 1989; „Sprječiti djelovanje albanskih separatista i iredentista na Kosovu“, *Vukovarske novine*, 4. 3. 1989.

¹⁹ „Sastanak predstavnika MZ Trpinja, Bobota, Klisa, Lipovača, Pačetin i Bršadin“, *Vukovarske novine*, 16. 12. 1989.

²⁰ „Stavovi OK SKH Vukovar od 7. 2. 1990.“; „Privremeni prestanak obveza“, *Vukovarske novine*, 10. 2. 1990.

²¹ Ljiljana Pekić, *Vukovar 1991. Predvorje pakla* (Vukovar, 1995), 62.

²² „Traže miting za jedinstvenu Jugoslaviju“, *Vukovarske novine*, 10. 2. 1990.

²³ Pekić, *Vukovar 1991.*, 62.

²⁴ ICTY / Cases: Stanisic & Simatovic (IT-03-69) / Witness: Mihalj Kertes; ICTY / Cases: Dokmanovic (IT-95-13a) / Witness: Radivoje Kresojević.

OKSK Vukovar je tijesnom većinom, uz podršku mjesnih zajednica s hrvatskom većinom, odbio zahtjev za miting²⁵ i tako poštedito za neko vrijeme općinu „događanja naroda“.

Na prvim višestranačkim izborima u travnju i svibnju 1990. u općini Vukovar pobijedio je Savez komunista Hrvatske – Stranka demokratskih promjena (SKH-SDP), a predsjednik Skupštine općine postao inženjer iz Trpinje Slavko Dokmanović. Po prvi put pojavila se ozbiljna oporba, Hrvatska demokratska zajednica (HDZ), koja je pobijedila u svim selima s hrvatskim većinskim stanovništvom. Kako je to kasnije tvrdio Slavko Dokmanović, vodstvo SKH-SDP, odnosno njegovo srpsko krilo u općini Vukovar, odlučilo je da ne treba žuriti s osnivanjem stranaka sa srpskim nacionalnim predznakom i tako rasipati glasove Srba, s obzirom na još uvijek velik broj Srba u gradu koji vjeruju u SKH-SDP.²⁶ Tako je uz veliku izlasnost (81 %) glasovima Srba i dijela Hrvata SKH-SDP zadržao vlast na lokalnoj razini.

Izbori koji su provedeni u selima sa srpskim stanovništvom teško se mogu nazvati višestranačkim. Kandidati za Društveno-politička vijeće Skupštine općine i Vijeće mjesnih zajednica nisu imali prave protukandidate, već su to bili kandidati sestrinskih stranaka. Primjerice, u izbornoj jedinici Bobota-Čelije-Ludvinci uvjerljivo je pobijedio kandidat SKH-SDP Radivoje Kresojević (povezan s obavještajnim strukturama Srbije), a protukandidat mu je bio iz sestrinskog Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske (SSRNH). Identična situacija bila je u izbornim jedinicama Bršadin-Pačetin i Negoslavci. U Pačetinu je u Vijeće mjesnih zajednica uvjerljivo izabran Goran Hadžić iz SKH-SDP, a protukandidat mu je bio iz SSRNH. Dokmanović je u Trpinji imao tek jednog protukandidata, i to iz SKH-SDP. Tek je nešto više kandidata bilo u Borovu, gdje su, osim SKH-SDP, kandidate imali SSRNH, Savez socijalističke omladine Hrvatske (SSOH) te Stranka Jugoslavena, koja je jedini slučaj posebne političke stranke koja je imala svojeg kandidata, ali bez uspjeha. U svim su slučajevima uvjerljivu pobjedu odnijeli kandidati SKH-SDP.²⁷

Prva faza pobune (druga polovica 1990.)

Nakon izbora, kada je na razini republike vlast preuzela Hrvatska demokratska zajednica (HDZ), pristupilo se u lipnju 1990. osnivanju vukovarskog ogranka Srpske demokratske stranke (SDS),²⁸ koja je u Hrvatskoj osnovana

²⁵ „Neodovoljna većina za miting“, *Vukovarske novine*, 3. 3. 1990.

²⁶ Pekić, *Vukovar 1991.*, 62.

²⁷ „Pobjeda lijevog bloka“, *Vukovarske novine*, 12. 5. 1990.

²⁸ Vidi: Filipović, „Stranačka politika u Vukovaru 1990-1991.“, 97-115.

ranije, u veljači 1990. Stranka je odbacivala komunističko nasljeđe, njegovala dobre odnose sa SPC i pozivala na nacionalno, vjersko i anti-komunističko nasljeđe.²⁹ Iako je u službenom programu isprva stajalo kako se stranka zalaže za federalizam, do kraja 1990. stranka se približavala Miloševiću i programu preuređenja Jugoslavije u unitarnu državu prema načelu „jedan čovjek – jedan glas“, uz istovremeno stvaranje novih autonomnih jedinica, onih srpskih u Hrvatskoj.³⁰ Predsjednik stranke za Vukovar postao je Goran Hadžić. Njega su za to mjesto Miloševiću preporučili njemu bliski umirovljeni generali JNA Dušan Pekić i Radojica Nenezic³¹ (koji je bio porijeklom iz vukovarskog kraja).

Tijekom ljeta 1990. održane su osnivačke skupštine SDS-a po selima sa srpskim stanovništvom. One su bile masovne i prepune emocija. U Boboti je 22. srpnja uz osnivačku skupštinu SDS-a za selo održan i skup koji su organizatori nazvali Svesrpski zbor Istočne Slavonije i Srijema. Rašković je isticao zahtjev za autonomijom i suverenitetom: „Ukoliko nam se taj suverenitet ne omogući, mi ćemo sami posegnuti, kao što smo kroz istoriju činili, da uspostavimo slobodu srpskom narodu u Hrvatskoj. Srbi u Hrvatskoj su spremni ginuti...“³² Masa je bila oduševljena. Slično je bilo i nekoliko dana kasnije u Borovu, gdje se na stadionu okupilo na tisuće ljudi. Bilo je gostiju iz Srbije i Bosne i Hercegovine. Goran Hadžić govorio je kako se Srbima u Hrvatskoj ponavlja historija iz NDH. Potpredsjednik stranke Momčilo Kosović posebno je zapalio masu: „Mi smo velik i moćan narod koji je rušio carevine i kraljevine i stvarao novu državu. Oni koji ruše Jugoslaviju nikada nisu stvorili nijednu državu.“³³

SDS je nastavio jačati. Do kraja 1990. u općini Vukovar SDS je imao 15 mjesnih odbora i preko 5000 ljudi uključenih u svoj rad. Partijske organizacije u Pačetinu i Boboti prešle su u SDS. Time je SDS dobio i zastupnike u Skupštini općine Vukovar.³⁴ Na taj način mogli su sudjelovati u radu općinskih organa, ali SDS je vrlo malo držao do institucionalnih procedura i puno više nade polagao u Beograd. Prigodom jednog posjeta Beogradu početkom listopada 1990. Hadžić i Kresojević potužili su se predsjedniku Predsjedništva (i predstavniku Srbije) Borisavu Joviću kako je vlast HDZ-a prema Srbima

²⁹ Jovan Rašković u intervju za *NIN*, 20. 5. 1990., objavljeno u: *Vukovarska tragedija 1991.*, knjiga I, ur. Sonja Biserko (Beograd, 2007), 38.

³⁰ Žunec, *Goli život*, 261-262; Davor Marijan, *Hrvatska 1989-1992: rađanje države* (Zagreb, 2015), 290-291.

³¹ ICTY / Cases: Hadžić (IT-04-75) / Witness: Borivoje Savić, pg. 601.

³² „SDS traži suverenitet građana a ne grupni koji je vladao 45 godina“, *Vukovarske novine*, 4. 8. 1990.

³³ „Nismo pučanstvo ni građani drugog reda“, *Vukovarske novine*, 25. 8. 1990.

³⁴ Isto.

izrazito neprijateljska, diskriminatorna i kako je Srbima u Slavoniji potrebna zaštita.³⁵

Aktivnosti SDS-a po selima, u koordinaciji s političkom i kulturnom scenom Srbije, postale su sredstva širenja nacionalističkih ideja i mobilizacije za rat. U listopadu 1990. u Boboti je organizirana proslava 300 godina od seobe Srba i njihova dolaska u Slavoniju. Važnu ulogu u organizaciji imali su SPC i srijemski episkop Vasilije. Gostovali su mnogi ljudi iz Srbije nacionalističke provenijencije, kao npr. pjesnik Matija Bečković.³⁶ Na štandovima se moglo naći kazeta s četničkim pjesmama i raznih četničkih simbola. Nakon Bobote, proslava seobe Srba održana je i u Borovu. Gostovali su književnici Jovan Radulović i Rajko Nogo, poznati po izrazito nacionalističkim stavovima. Jedna lokalna učiteljica čitala je svoje pjesme inspirirane Kosovom. Isticani su nacionalni mitovi, posebno osvježeni stalnim prisjećanjem na stradanja u NDH, uz to preuveličani i prepričavani s morbidnim detaljima.³⁷

SDS je jačao i u drugim sferama života i postajao dominantna stranka među Srbima istočne Slavonije. Prikupljana je pomoć za pobunjenike u Dalmaciji. Mještani poljoprivredno bogatih Bobote i Borova nakon berbe pšenice i kukuruza donirali su 30 tona kukuruza za Knin.³⁸ Hadžić je inicirao i uz pomoć pristaša SDS-a uspio u tome da se velika sredstva iz lokalnih poduzeća Velepromet i VUPIK preusmjere u izgradnju društvenog doma i nogometnog igrališta u Pačetinu.³⁹ Time je Hadžić sebe osobno i SDS prikazao kao spasitelja i dobrotvora svojega sela, što je njemu i stranci donijelo gotovo plebiscitarnu popularnost. „Ono što komunističke vlasti nisu željele da urade sve godine, SDS za srpski narod radi u nekoliko tjedana“, izjavljivali su članovi i simpatizeri SDS-a.⁴⁰ Tako je u svega nekoliko mjeseci težište političkog života sela sa srpskim stanovništvom općine Vukovar sa SK prebačeno na SDS.

Kao i u drugim dijelovima Hrvatske, pobuna Srba u selima općine Vukovar od ranije je bila poticana propagandnim aparatom koji je dolazio iz Srbije. Često je korišten obrazac u kojemu su neprilike koje su pogađale ljude neovisno o nacionalnosti prikazivane kao akcija protiv Srba.⁴¹ To se i ranije moglo

³⁵ „Hadžić i Kresojević kod Jovića“, *Vukovarske novine*, 6. 10. 1990.

³⁶ „Danas u Boboti proslava 300 godišnjice velike seobe Srba“, *Vukovarske novine*, 6. 10. 1990.

³⁷ „300. godina seobe Srba“, *Vukovarske novine*, 28. 11. 1990.

³⁸ „Pomoć Kninu“, *Vukovarske novine*, 15. 12. 1990; Pekić, *Vukovar 1991.*, 93.

³⁹ „Otvoren društveni dom“, *Vukovarske novine*, 17. 11. 1990.

⁴⁰ „Zbor mještana Pačetina“, *Vukovarske novine*, 15. 12. 1990.

⁴¹ Renaud de la Brosse, „Politička propaganda i projekt ‘Svi Srbi u jednoj državi’“, u: *Milošević vs Jugoslavija*, ur. Sonja Biserko (Beograd, 2004), 125-210.

vidjeti kada su mediji iz Srbije ekonomske probleme Slavonije koji su jednako pogađali sve stanovnike prikazivali kao djelovanje republičkih vlasti protiv Srba.⁴² Isto je vrijedilo i za tvornicu Borovo, gdje je radio velik broj mještana sela sa srpskim stanovništvom, u kojoj su problemi u kojima se tvornica našla iz ekonomskih razloga prikazivani kao politički i usmjereni protiv Srba.⁴³

Sličan princip vrijedio je i u drugim područjima života, koja su sva dobivala nacionalni predznak. Kada se u školskoj godini 1990/91. dio učenika iz osnovne škole u Boboti nije zbog lošeg uspjeha uspio upisati u željenu srednju školu u Osijeku, to je protumačeno kao nacionalni problem. Tučnjava između mještana sela Petrovci i Negoslavci, koja je počela ispred noćnog kluba zbog jedne djevojke, dobila je nacionalne konotacije. TV Beograd izvještavala je da su „pretučeni Srbi“.⁴⁴ Kružile su razne glasine koje su unosile paniku i ojačavale psihozu.

Lokalni političari SDS-a jačali su takve projekcije. Primjerice, najutjecajniji čovjek u selima vukovarskog kraja, Goran Hadžić, komentirao je novi hrvatski Ustav. „Novi Ustav Hrvatske uzeo je Srbima pravo na ime, pismo i jezik. Ostale su nam samo glave na ramenima, koje nam bez tri pomenuta prava ništa ne vrede. Mi smo u Hrvatskoj sve izgubili – izuzev života. Mi nikome ne pretimo, niti želimo krvoproliće, ali ako budemo primorani, važiće samo jedno pravilo: oko za oko, zub za zub, za život – život oduzeti.“⁴⁵ Nastavljao je: „Progon Srba je očigledan, nama se spremaju novi jasenovci i ostala stratišta iz minulog rata. Nije, valjda, niko naivan, pa da dočeka nove orgije ustaških koljača, sedeći skrštenih ruku?“⁴⁶

Još od ljeta 1990., kao i u Dalmaciji, mještani sela sa srpskim stanovništvom počeli su osposobljavati staro oružje iz Drugog svjetskog rata i držati seoske straže.⁴⁷ Posebno je u tome doprinomio SDS. Policija je isprva na službenim konferencijama demantirala postojanje seoskih straža. Međutim, takvih straža je bilo i njih su primjećivali i novinari i prolaznici.⁴⁸ Naoružavanje i straže bili su lokalnog karaktera sve do siječnja 1991. Tada, nakon emitiranja „Špegeljove snimke“ i neodlučnosti JNA oko državnog udara, po-

⁴² Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj*, 49.

⁴³ Vladimir Filipović, „Iz socijalizma u nacionalizam: Kombinat Borovo u političkim promjenama 1990.“, *Politička misao*, 55 (2018), 1: 47-48.

⁴⁴ „Priopćenje“, *Vukovarske novine*, 3. 2. 1991.

⁴⁵ „Intervju Goran Hadžić: Srbi neće u zbegove“, *Dnevnik*, 3. 3. 1991., objavljeno u: *Vukovarska tragedija I*, 177.

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ Ljuban Karan, *Bio sam oficir KOS-a* (Beograd, 2016), 111.

⁴⁸ „Priopćenje“, *Vukovarske novine*, 3. 2. 1991.

činje značajnije naoružavanje.⁴⁹ U to su se uključili Služba državne sigurnosti Srbije, Uprava za bezbednost JNA i umirovljeni generali JNA.⁵⁰

Druga faza pobune (siječanj-travanj 1991.)

Novi hrvatski Ustav bio je još jedan u nizu izgovora za pobunu koja je u vukovarskom kraju jačala u siječnju 1991. Posebno to vrijedi nakon 7. siječnja 1991., kada je u malenom selu Šidski Banovci, 18 km udaljenom od Vukovara, koje se tada nalazilo u općini Vinkovci, osnovano Srpsko nacionalno vijeće (SNV) za Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem. Bilo je to tijelo koje je sebe smatralo legitimnim predstavnikom Srba u tom dijelu Hrvatske.⁵¹ Osnivanje SNV trebalo je u praksi bolje koordinirati rad SDS-a na širem području i ojačati srpsku pobunu. Iako je obrazloženje aktera bilo da su Srbi iz istočne Slavonije sami stvorili SNV, bez ičije potpore sa strane,⁵² to je bilo daleko od istine. Cijela je skupina oko SNV-a bila u direktnoj vezi sa SDB-om Srbije i slijedila naloge iz Beograda. Tajnik vukovarskog SDS-a Borivoje Savić pred Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju (ICTY) opisao je kako su kod njega kući 6. siječnja kasno navečer stigli Ilija Petrović i Ilija Končarević, najavili mu sutrašnje osnivanje SNV-a i ponudili mu funkciju, koju je on odbio. Bili su to ljudi porijeklom iz vukovarskom kraja koji su dulje živjeli u Srbiji. Petrović i Končarević protekle mjesece proveli su radeći na području istočne Slavonije i Baranje u direktnoj vezi sa SDB-om Srbije.⁵³

Hrvatski Sabor je 21. veljače 1991. usvojio Rezoluciju o prihvaćanju postupka za razdruživanje SFRJ i mogućem udruživanju u savez suverenih država (Jugoslavija kao konfederacija). SNV je na to reagiralo: možete se odcijepiti od Jugoslavije, ali bez srpskog naroda. Tako je SNV usvojilo 26. veljače 1991. Deklaraciju o suverenoj autonomiji srpskog naroda Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema, kojom se Srbi u navedenim područjima proglašavaju neodvojivim dijelom „suverenog srpskog naroda koji živi u Jugoslaviji“. Proglašena autonomija podrazumijevala je „vrhovnu uredbodavnu, izvršnu i sudsku vlast u stvarima autonomije“. U Deklaraciji je rečeno da „srpska autonomija Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema postoji i djeluje u sastavu sadašnje Republike Hrvatske samo pod uslovom da Jugoslavija postoji kao savezna država. Ukoliko takva Jugoslavija prestane da postoji ili se preobrazi u skup

⁴⁹ Karan, *Bio sam oficir KOS-a*, 111.

⁵⁰ ICTY / Cases: Stanisic & Simatovic (IT-03-69) / Witness: Borivoje Savic.

⁵¹ „Mi smo jedini legitimni predstavnik srpskog naroda“, *Glas Slavonije*, 18. 1. 1991.

⁵² Ilija Petrović, *Od vijeća do republike: Istočna Slavonija, Baranja i Zapadni Srem* (Novi Sad, 1996).

⁵³ ICTY / Cases: Stanisic & Simatovic (IT-03-69) / Witness: Borivoje Savic.

samostalnih država, ova autonomija nastaviće da postoji kao dio matične države srpskog naroda.“⁵⁴

Deklaracijom su politički ciljevi Srba u istočnoj Slavoniji postali jasni: Srbi imaju autonomnu oblast u Hrvatskoj, i to dok je Hrvatska dio Jugoslavije. Ukoliko dođe do osamostaljenja Hrvatske – oni će ostati dio Srbije. Iako nisu predstavljali većinu stanovništva, Srbi u istočnoj Slavoniji imali su i prednost koju Srbi u drugim dijelovima Hrvatske nisu imali – grančili su sa Srbijom i time bili u izglednijoj situaciji da se dotadašnje republičke granice izmijene u njihovu korist.

U zapadnoslavonskom gradu Pakracu hrvatska policija je 1. ožujka 1991. spriječila srpsku pobunu u policiji, a na teren je izašla i JNA. Nakon tih događaja cijelu je Slavoniju zapljusnuo val glasina. TV Novi Sad tvrdila je da ima mrtvih u Pakracu, a u glasinama koje su se pričavale po selima govorilo se o slučajevima klanja, ubijanja djece i silovanja. Isticala se glasina kako slijede akcije hrvatske policije u istočnoj Slavoniji.⁵⁵ Tako je iz sela sa srpskim stanovništvom oko Vukovara pokrenut prvi izbjeglički val prema Srbiji – radilo se o nekih 500 automobila, koliko je registrirala hrvatska policija. Cijela predstava trebala je pokazati ugroženost Srba u Hrvatskoj i biti priprema za moguću intervenciju JNA tijekom beogradskih događaja u ožujku.⁵⁶ Međutim, pobunjeni Srbi u Hrvatskoj intervenciju JNA uzalud su čekali cijeli ožujak.⁵⁷ Jedan razočarani mještalin Borova izjavio je novosadskoj televiziji: „Samo moram i s tugom i s ogorčenjem da vam kažem Srbi se ovde osećaju i napuštenim, jer vojska u koju su uperene sve srpske oči ne deluje dovoljno energično da spreči novi hrvatski fašizam.“⁵⁸

Dok su u Beogradu trajale demonstracije protiv Miloševića, čiju je vlast spašavala JNA, predstava sa zbjegom Srba iz vukovarskog kraja nastavljala se. SDS i SNV su organizirali autobuse, a gradonačelnici vojvođanskih grado-

⁵⁴ „Deklaracija Srpskog nacionalnog veća za Slavoniju, Baranju i zapadni Srem“, *Dnevnik*, 2. 3. 1991., objavljeno u: *Vukovarska tragedija I*, 176.

⁵⁵ „Jedni se pripremali, drugi nisu znali“, *Glas Slavonije*, 6. 3. 1991.

⁵⁶ Iako je pobijedio na izborima, Miloševićeva vlast u Srbiji nipošto nije bila čvrsta. Udružena opozicija organizirala je u Beogradu velike demonstracije protiv „komunističke vlasti“. Kako su se prosvjedi otimali kontroli, na ulice Beograda izašli su tenkovi i oklopna vozila JNA, i to po nalogu Predsjedništva, da bi „zaštitili red, mir i ustavni poredak“. Uz dva mrtva i desetine ranjenih, JNA je rastjerala prosvjednike i spasila Miloševićevu vlast. Saveznici Milošević i JNA željeli su uvesti izvanredno stanje u zemlji, odnosno provesti vojni udar, ali su i dalje međusobno jedni od drugih tražili političko pokriće, a pravno tražili od Predsjedništva, koje nisu dobili. Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ* (Beograd, 1995), 310.

⁵⁷ Marijan, *Hrvatska 1989-1992*, 448, 489.

⁵⁸ „Seoba u dva pravca“, *Dnevnik*, 5. 3. 1991., objavljeno u: *Vukovarska tragedija I*, 182.

va prihvat izbjeglica iz Hrvatske.⁵⁹ Život je uglavnom stao. Škole su prestale raditi; primjerice, u Boboti nije bilo nijednog djeteta.⁶⁰ Dobar dio izbjeglih bio je uvjeren kako im opasnost zaista prijeti. Govorili su kako se u hrvatskoj policiji nalaze kriminalci i ubojice.⁶¹ Već spomenuti mještани Borova nastavio je: „Ovde više za nas nema života, bar dok je sadašnja vlast na čelu Hrvatske! Mi ostajemo ovde da stanemo na put pomahnitalim HDZ-ovcima, a decu smo poslali u Srbiju, jer ćemo tako moći mirnije da odužimo časni dug odbrane rodnih ognjišta.“⁶²

Nakon što su obitelji otpremili u Vojvodinu u Boboti je zavladała atmosfera iščekivanja sukoba. Radilo se sve manje, a mještani su s oružjem i rakijom paradirali selom pred kamerama srpskih televizija. Od događaja u Pakracu, policijske patrole nisu bile u selu. Bobočani su se pravdali iskustvom Drugog svjetskog rata i tvrdili kako su za „ravnopravnost“ u Hrvatskoj spremni poginuti. Seoske straže, tvrdili su, paze „da ne bi koja šahovnica promaknula u selo“. Zašto ne dopuštaju ulazak policije, objašnjavali su: „Nemamo mi ništa protiv milicionera koji su završili školu unutrašnjih poslova, ali imamo protiv ovih brzopotezno obučениh, sa šahovnicama. Jer šahovnice vređaju srpski narod koji je zapamtio šta mu se događalo pod ovim grbom.“⁶³

Hrvati u Vukovaru i iz ostalih mjesta s hrvatskom većinom bili su bijesni na Srbe koji su uporno ponavljali tvrdnje o ugroženosti. Srpska teza o ugroženosti u maloj je sredini bila shvaćena kao da ih ugrožavaju Hrvati – inače, od koga drugoga se osjećaju ugroženi? Veći dio Hrvata koji je isto tako dijelio ekonomske probleme u koje je zapala cijela općina to je shvatio i kao osobnu uvredu. Ranije priče o nacionalnoj pripadnosti većine lokalnih direktora dobile su dodatni zamah – gotovo svi su bili Srbi!⁶⁴ – pa kako su onda Srbi ugroženi? Novinarka Alemka Mirković u svojoj je knjizi prepričala kako je s čudom gledala na televiziji jednog čovjeka iz Bobote koji je pred kamerama govorio kako je ugrožen. Znala je gdje živi, kako ima puno dvorište modernih poljoprivrednih strojeva – kako je on to ugrožen, pitala se?⁶⁵

Slično kao i mjesec dana ranije u Pakracu, udaljeni događaji ponovno su imali utjecaj na sela vukovarske općine. Nakon što su pobunjeni Srbi 31.

⁵⁹ „Dobra organizacija ili humanost“, *Glas Slavonije*, 6. 3. 1991.

⁶⁰ „Djeca ukradena iz škola“, *Glas Slavonije*, 6. 3. 1991.

⁶¹ „Zbjeg zbog zabranjenog mitinga“, *Glas Slavonije*, 7. 3. 1991.

⁶² „Seoba u dva pravca“, *Dnevnik*, 5. 3. 1991., objavljeno u: *Vukovarska tragedija I*, 182.

⁶³ „Bobota neće redarstvenike“, *Dnevnik*, 23. 3. 1991., objavljeno u: *Vukovarska tragedija I*, 182.

⁶⁴ Izjava Vinka Mažara, Dokumentarni program: Bitka za Vukovar, ep. 2.

⁶⁵ Alemka Mirković, *Glasom protiv topova* (Zagreb, 2011), 42.

ožujka pokušali staviti pod nadzor Plitvička jezera, hrvatska policija rastjerala je pobunjenike. Među uhićenim pobunjenicima bili su prvaci vukovarskog SDS-a Goran Hadžić i Boro Savić. Oni su tvrdili kako su se na Plitvicama našli slučajno dok su se vraćali sa skupa SDS-a iz Obrovca i kako nisu imali veze s pobunjenicima.⁶⁶ Hadžić i Savić pretučeni su nakon uhićenja tijekom prijevoza prema Zagrebu. Tamo su, zbog ozljeda koje su dobili, smješteni u zatvorsku bolnicu.⁶⁷

Nakon vijesti o uhićenju Hadžića i Savića, situacija u vukovarskim selima je eskalirala.⁶⁸ Kod Bobote je napadnuta policijska ophodnja, razoružano je i pretučeno 7 policajaca, uništeno njihovo vozilo i nakon toga postavljena barikada na ulazu u selo. U Borovu su napadnuta dva policijska vozila, policajci su pretučeni, oteto im je oružje i zapaljeni automobili. Nakon toga postavljena je barikada na ulazu u Borovo iz pravca Borova naselja. U Bršadinu su osobe s četničkim obilježjima sa željezničke stanice skinule hrvatsku zastavu i postavile srpsku. U Negoslavicima se pucalo na policiju i maltretirani su prolaznici, najčešće ljudi iz drugih dijelova Jugoslavije.⁶⁹ Nakon podizanja barikada Vukovar je ostao blokiran gotovo iz svih pravaca. Samo je cesta prema Iloku uz Dunav bila prohodna, ali njom se moglo doći jedino u Srbiju.⁷⁰

Napetosti su nastavljene narednih dana. Kod Bršadina je 2. travnja pucao na automobil u kojemu je bio bračni par iz Vukovara.⁷¹ Blokiran je bio i željeznički promet na pruzi od Vinkovaca preko Borova za Suboticu. Pobunjenici su na ulazu u Borovo uništili željezničke tračnice, a radnike Hrvatskih željeznica koji su htjeli utvrditi štetu otjerali su.⁷² U Negoslavicima su mještani najavljivali kako je „narod naoružan do zuba i čeka da se krene“.⁷³ Govorilo se i kako u hrvatskim selima čekaju naoružani hadezeovci spremni za napad. Raširila se i glasina kako se sprema uzvrat na pravoslavni Uskrs.⁷⁴

Napadi na policiju i podizanje barikada nipošto nisu bile samoinicijativne akcije mještana sela. Radilo se o aktivnostima SDS-a i SNV-a upravljani-

⁶⁶ Josip Boljkovac, *Istina mora izaći van* (Zagreb, 2009), 235; ICTY / Cases: Hadzic (IT-04-75) / Witness: Veljko Dzakula.

⁶⁷ ICTY / Cases: Hadzic (IT-04-75) / Witness: Borivoje Savić; Boljkovac, *Istina mora izaći van*, 235.

⁶⁸ „Noć bez sna“, *Politika ekspres*, 2. 4. 1991.

⁶⁹ „Sigurnosna situacija ne trpi odlaganje prevazilaženja“, *Vukovarske novine*, 13. 4. 1991; „Izjava načelnika PU Vinkovci“, *Vjesnik*, 3. 4. 1991.

⁷⁰ „Još ima barikada i straža“, *Oslobođenje*, 5. 4. 1991.

⁷¹ „Molbe za objektivnost“, *Borba*, 3. 4. 1991.

⁷² „Napetosti ne jenjavaju“, *Vjesnik*, 4. 4. 1991.

⁷³ Gulan, *S obe strane pakla*, 14.

⁷⁴ „Strah od novog hrvatskog napada“, *Politika ekspres*, 6. 4. 1991.

ma iz Srbije. Uz prijetnje Hrvatima i poruke solidarnosti, iz Srbije se moglo čuti kako neće dozvoliti novo stradanje „golurukog naroda“.⁷⁵ Iz susjednih vojvođanskih općina upućen je zahtjev Predsjedništvu SFRJ i predsjedniku Srbije „da odmah preduzmu sve mere predviđene Ustavom Srbije radi sprečavanja daljih sukoba i zaštite srpskog naroda u ugroženim područjima“.⁷⁶

Događaje na Plitvicama i kaos na vukovarskom području iskoristio je SNV. Predsjednik Ilija Petrović zaključio je kako je „hrvatska ustaška vlast očito usmjerena na uništenje Srba“. Upućen je ultimatum hrvatskim vlastima da u roku od 24 sata povuku policiju s Plitvica i puste Hadžića i Savića na slobodu, inače će se „srpski narod podignuti na ustanak i aktivirati Deklaraciju o suverenosti koju je SNV donio 26. februara“.⁷⁷ Ultimatum koji je upućen Zagrebu nije ni istekao kada je SNV 31. ožujka na sjednici u Borovu donijelo odluku o „prisajedinjenju SAO Slavonija, Baranja i Zapadni Srijem Autonomnoj pokrajini Vojvodini, odnosno Srbiji“. Ujedno je traženo i hitno sazivanje Skupštine Vojvodine, koja bi potvrdila pripajanje.⁷⁸ „Ovo je od jučer Srbija, mi smo to proglasili i od toga ne odustajemo“, čulo se na barikadama na ulazu u Borovo 1. travnja.⁷⁹ Zahtjev „o prisajedinjenju“ koji je SNV uputilo Skupštini Srbije i Skupštini Vojvodine zaprimljen je, ali nije potvrđen. Skupština se ipak još morala držati nekakvog legalnog okvira.⁸⁰

U isto vrijeme, nakon 31. ožujka, u istočnoj Slavoniji pojavili su se i Vojslav Šešelj i njegov Srpski četnički pokret. Šešelj je 14. travnja održao miting u Borovu. S njim je bio poslanik u Skupštini Srbije Milan Paroški, koji se tih dana po Slavoniji i Baranji isticao ratnohuškačkim govorima. Bili su tu i predsjednici susjednih vojvođanskih općina Bačka Palanka, Odžaci i Sombor, koji su rekli da će i ubuduće biti spremni pomoći ugroženoj braći, što su pokazali i u ožujku tijekom evakuacije. Šešelj je održao govor u kojemu je najavio „pripojenje matici Srbiji“: „Kada prođu sve proceduralne radnje, a to je možda sedam-osam dana, najviše mesec dana, vi ćete biti u Srbiji. Toliko još izdržite... Obranite se ako vas napadnu, Srbija to neće gledati skrštenih ruku jer Srbija je uz vas.“⁸¹

⁷⁵ „Povucite se odmah“, *Politika ekspres*, 1. 4. 1991; „Saopštenje Centralnog odbora Srpskog rojalističkog bloka“, *Politika ekspres*, 1. 4. 1991.

⁷⁶ „Sprečiti genocid nad Srbima“, *Dnevnik*, 2. 4. 1991., objavljeno u: *Vukovarska tragedija I*, 204.

⁷⁷ „Na Plitvicama uveden red“, *Vjesnik*, 1. 4. 1991; „Očuvaćemo slobodu“, *Politika ekspres*, 1. 4. 1991.

⁷⁸ „Očuvaćemo slobodu“, *Politika ekspres*, 1. 4. 1991.

⁷⁹ „Nove prijetnje na barikadama“, *Vjesnik*, 2. 4. 1991.

⁸⁰ „Zahtev u Skupštini Srbije“, *Borba*, 2. 4. 1991.

⁸¹ „U Srbiji ste za mjesec dana“, *Vjesnik*, 15. 4. 1991.

Tri dana nakon uhićenja Hadžić i Savić su pušteni. Hadžićevo uhićenje pa puštanje učinilo ga je još popularnijim i nakon povratka iz Zagreba Hadžić je postao uvjerljivo najmoćnija osoba među istočno-slavonskim Srbima.⁸² Oslobođeni Hadžić i Savić vratili su se kući i zatekli zabarikadirana sela. Zajedno s njima stigli su i pomoćnik hrvatskog ministra unutarnjih poslova Slavko Degoricija te članovi Glavnog odbora SDS-a. Oni su se zaputili u Borovo s tvrdnjom kako idu smiriti situaciju. Prema svjedočenju Savića pred ICTY, nakon što su prošli kroz barikadu otišli su kod čovjeka koji se nametnuo kao seoski vođa, Vukašina Šoškoćanina. Savić ga je upitao „tko su idioti na ulazu u selo“. Odgovor koji je dobio bio je: „braća iz Srbije koji su došli braniti selo od ustaša“!⁸³ Broj tih ljudi se očito povećao, ali dobrovoljaca je bilo i prije toga – Savić je tvrdio kako je „čudne ljude“ u Borovu vidio prvi put u noći 4/5. ožujka.⁸⁴

Do kraja prvog tjedna travnja većina barikada bila je uklonjena, ali sigurnosno stanje i dalje je bilo vrlo teško. Borovo je ostalo najproblematičnije, pogotovo na sjevernom izlazu prema Dalju, gdje se smjestila i većina pridošlica iz Srbije.⁸⁵ U pregovorima s predstavnicima sela sa srpskim stanovništvom sudjelovali su osobno hrvatski ministar unutarnjih poslova Josip Boljkovac i njegov pomoćnik Degoricija. Nakon uklanjanja barikada Degoricija je javno pohvalio konstruktivnu ulogu Hadžića u smirivanju situacije u vukovarskom kraju.⁸⁶ Pregovori između predstavnika ministra unutarnjih poslova Hrvatske i vodstva SDS-a nastavili su se kroz travanj, ali rasprave su se vodile o tehničkim pitanjima, bez posebnog dogovora. Hrvatske vlasti pokušale su dobiti na vremenu. Srbi su se željeli pokazati kooperativnima i nominalno prihvaćali mirovnu inicijativu.⁸⁷

Općinska vlast SDP-a i oporbene stranke lijeve i jugoslavenske orijentacije (koje su nastale dezintegracijom SKH) za loše stanje u općini optuživale su HDZ i SDS. U pismu upućenom predsjedniku Tuđmanu od 9. travnja upozoravali su na to,⁸⁸ ali su se razilazili u interpretaciji uzroka lošeg stanja. Hrvati su ukazivali na prisutne velikosrpske emisare iz Srbije, a Srbi na naoružane grupe povezane s HDZ-om. Predsjednik SO Dokmanović gubio je

⁸² Karan, *Bio sam oficir KOS-a*, 81; ICTY / Cases: Hadzic (IT-04-75) / Witness: Veljko Džakula; „Napetosti ne jenjavaju“, *Vjesnik*, 4. 4. 1991.

⁸³ ICTY / Cases: Stanisic & Simatovic (IT-03-69) / Witness: Borivoje Savic.

⁸⁴ Isto.

⁸⁵ „Uspješni pregovori u Vukovaru“, *Vjesnik*, 6. 4. 1991.

⁸⁶ „Razgovor o zajedničkim mogućnostima smirivanja situacije“, *Vukovarske novine*, 20. 4. 1991.

⁸⁷ ICTY / Cases: Hadzic (IT-04-75) / Witness: Boro Bogunovic.

⁸⁸ „Pismo predsjedniku RH i predsjedniku predsjedništva SFRJ“, *Vukovarske novine*, 20. 4. 1991.; „Mirnim dijalogom do smirenja“, *Vukovarske novine*, 6. 4. 1991.

među Srbima politički utjecaj još u kolovozu 1990. kada je istupio iz SNV-a na razini Hrvatske i formalno se distancirao od SDS-a. Isto tako, gotovo nikakve veze sa središnjicom SDP-a u Zagrebu više nije imao, a tvrdio je i kako se više ne osjeća siguran dolaziti iz Trpinje u Vukovar na posao.⁸⁹ Nade je polagao u JNA i savezna tijela pa je uputio hitan apel predsjedniku Predsjedništva Joviću, od kojega je tražio da JNA hitno izađe na teren i postavi tampon-zonu jer je to jedini način da se spriječi krvoproliće. Ukoliko se to ne dogodi, Dokmanović je najavio da i on „odlazi u Trpinju dizati barikade“.⁹⁰

U znaku Dokmanovićeva odlaska u Beograd odigrala se 12. travnja i posljednja sjednica SO Vukovar na kojoj su sudjelovali predstavnici sela sa srpskim stanovništvom. Datum je bio simboličan: godinama se 12. travnja slavio kao dan oslobođenja grada. Predstavnici Bobote i Borova odbili su sjesti u vijećnicu dok je u njoj istaknut samo hrvatski grb i nema srpskih nacionalnih obilježja.⁹¹ Nakon niza nacionalnih provokacija na govornicu je izašao odbornik Ilija Đurić iz Borova i rekao: „Mi na ovom teritoriju smo žrtve vrhovništva. Ako je u pitanju ova država koju oni stvaraju, srpski narod nju neće – neće ni čuti, ako treba svi će izginuti ... mi tražimo svoje svojim i referendumom ćemo se izjasniti...“ Iz skupštine se čuo žamor i dobacivanje „četnik“. Nakon Đurićeva govora vijećnicu su napustili svi članovi SDS-a i predstavnici sela sa srpskim stanovništvom.⁹²

U ovome razdoblju dogodila se i kontroverzna epizoda prema kojoj su 8. travnja visokorangirani hrvatski političari pucali na Borovo.⁹³ Načelnik Policijske uprave Osijek Josip Reihl-Kir je 9. travnja, dan nakon događaja, održao konferenciju za novinare. Ispričao je kako je došlo do pucnjave na području između Dalja i Borova. Pucano je s barikade u Borovu na redovnu policijsku ophodnju. Nakon toga, policija je odgovorila automatskim oružjem i „lansirnim“ projektilima.⁹⁴ Reihl-Kir nije spominjao visoke dužnosnike niti da je osobno bio ondje, kao što je kasnije pričala njegova supruga britanskim novinarima.⁹⁵ U nizu dezinformacija u samome trenutku događaja o tome se nije previše pričalo, nego je priča dobila svoj nastavak nešto kasnije. Posebno je

⁸⁹ Filipović, „Stranačka politika“, 111.

⁹⁰ „Ili armija ili krvoproliće“, *Dnevnik*, 10. 4. 1991.

⁹¹ „Uvredama do prekida“, *Vukovarske novine*, 20. 4. 1991.; Pekić, *Vukovar 1991.*, 70.

⁹² Isto.

⁹³ Boljkovac, *Istina mora izaći van*, 238; Laura Silber i Alan Little, *Smrt Jugoslavije* (Opatija, 1996), 132; Tim Judah, *The Serbs: History, Myth and the Destruction of Yugoslavia* (London, 2000), 158.

⁹⁴ „Paljbom po patroli“, *Oslobođenje*, 9. 4. 1991.

⁹⁵ „Ambrustima po Borovu selu“, *Feral Tribune*, 28. 8. 1995.

postala važna u godinama nakon rata kada su se sukobljavali različiti narativi o događajima iz 1991.⁹⁶

Bez obzira na to koja je verzija te priče istinita, prije svega želimo istaknuti kako su sela sa srpskim stanovništvom vukovarske općine do travnja 1991. bila sve samo ne obična sela u kojima su mještani živjeli mirnim životom. Dakle, čak i da je priča o pucnjavi u potpunosti istinita, ona nije bitno utjecala na tijek događaja u istočnoj Slavoniji tih dana. Nije izazvala rat, kako neki popularni novinski tekstovi sugeriraju.⁹⁷ Noćne pucnjave po njivama i selima, pucnjave po kućama, napadi na policiju; sve to je bilo sastavni dio istočnoslavonske realnosti tih dana.

Treća faza (svibanj-srpanj 1991.)

U Bršadinu je 1. svibnja došlo do ubojstva. Ubijeni je bio Srbin Stevan Inić, a ubojica Mađar Mihajlo Gelenčir, za kojega su srpski mediji tvrdili da je član HDZ-a.⁹⁸ Obojica su bili starci koji su dulje vrijeme imali razmirice. Mještani Bršadina su nakon toga podignuli barikade na obje strane sela: prema Vukovaru i prema Vinkovcima. Sin ubijenog Inića prisjećao se kako mu uopće nije bilo jasno zašto se podižu barikade, jer su oba aktera iz Bršadina... „Atmosfera je već od ranije bila dosta naelektrizirana“, pričao je kasnije.⁹⁹ Policija je pokušala obaviti očevid, bez uspjeha, uz prijatnje mještana, a Hadžić je odbijao pomoći.¹⁰⁰

Situacija u Bršadinu iskorištena je za daljnju propagandu i huškanje. Srpski mediji prenijeli su da je Inić ubijen jer je nosio srpsku zastavu, a da je ubojica bio Hrvat.¹⁰¹ Još istu noć kod sjevernog ulaza u Borovo napadnuta je policijska ophodnja iz Vukovara i zarobljena su dva policajaca.¹⁰² Sutradan, 2. svibnja, hrvatska policija pokrenula je akciju oslobađanja policajaca i uspostave reda u Borovu. To je u poznatim događajima završilo ubojstvom 12 hrvatskih policajaca koji su upali u pripremljenu zamku.¹⁰³ Jedinica JNA iz Osijeka ušla je u selo i omogućila izvlačenje tijela poginulih i ranjenih hr-

⁹⁶ „Vukojević izgubio spor s Boljkovcem“, *Jutarnji list*, 3. 3. 2014.

⁹⁷ Boris Dežulović, „Jaja u kukuruzu“, *Novosti*, 11. 5. 2019.

⁹⁸ „Ubijen zbog srpske zastave“, *Politika express*, 2. 5. 1991.

⁹⁹ „Prava istina nikada nije utvrđena“, *Izvor*, 7/2012.

¹⁰⁰ Pole, „*Jake snage MUP-a*“, 53.

¹⁰¹ „Ubijen zbog srpske zastave“, *Politika express*, 2. 5. 1991.

¹⁰² Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 59.

¹⁰³ Isto, 58; Natko Marinčić Jerčić i Ante Nazor, „Ubojstvo hrvatskih policajaca 2. svibnja 1991. – najava velikosrpske agresije na Hrvatsku“, *Časopis za suvremenu povijest* 51 (2019), 1: 123-149.

vatskih policajaca, a istovremeno onemogućila eventualni hrvatski uzvrat. Jedini poginuli sa srpske strane nije bio mještananin, nego dobrovoljac iz Nove Pazove za kojega su pobunjenici tvrdili da je došao u Borovo u „posjet drugovima za prvomajske praznike“.¹⁰⁴

Nakon 2. svibnja u Borovu je zavladao slavljenička atmosfera. JNA je tenkovima i oklopnim vozilima okružila selo, a patrolama na Dunavu osiguravala selo s rijeke. Time je pružila zaštitu da pobunjenici i njihovi gosti uživaju svojih pet minuta slave. Dobrovoljci iz Srbije zauzeli su središte sela, posebno jednu gostionicu u kojoj je nekada stajala slika Tita, a sada Šešelj. Bilo ih je iz Čačka, Valjeva, Obrenovca i drugih mjesta.¹⁰⁵ Novinar *Borbe* primijetio je galamu i pijanstvo, „zapuštene i prilično neuredne face“ koje su psovale komunističku JNA i govorili da su već mogli sami „osloboditi“ Vukovar.¹⁰⁶ „Dobro smo ih naprašili, dobili su što su zaslužili“, hvalio se zapovjednik obrane sela Jovica Vučenović.¹⁰⁷ „Mi u Borovu branimo Jugoslaviju“, „Ovo nikada nije bila Hrvatska“, „Hrvate treba sve poubijati“, moglo se čuti tih dana u selu.¹⁰⁸

U takvim okolnostima posebnu pozornost dobio je Vukašin Šoškoćanin, koji je do rata radio kao veterinarski tehničar.¹⁰⁹ Dan nakon događaja u Borovu gostovao je na TV Novi Sad, gdje je govorio kako se narod „organizovao da ih ustaše ne bi vodile na klanje“.¹¹⁰ Za vrijeme pregovora prije akcije 2. svibnja policajac iz Vukovara Stipo Pole, nakon telefonskog razgovora sa Šoškoćaninom, zabilježio je „sirovi prkos i trapavi ponos ispodprosječnog čovjeka“.¹¹¹ Međutim, Šoškoćaninova slava bila je kratka vijeka. Utopio se u Dunavu 15. svibnja u nerazjašnjenim okolnostima. Službena informacija Ministarstva unutarnjih poslova Srbije bila je da se čamac u kojemu je Šoškoćanin prevozio namirnice prevrnuo od valova koje je uzrokovao jedan bugarski brod u prolazu. Drugi putnici iz čamca uspjeli su se spasiti, a Šoškoćanin nije jer nije znao plivati.¹¹² Tijelo je pronađeno nakon mjesec dana, a obdukcija u

¹⁰⁴ Pekić, *Vukovar 1991.*, 64.

¹⁰⁵ „Metak za pod glavu“, *Večernje novosti*, 9. 7. 1991.

¹⁰⁶ „Život je negde odlutao“, *Borba*, 20. 7. 1991.

¹⁰⁷ „Videće oni svog boga“, *Borba*, 17. 8. 1991.

¹⁰⁸ „Ustaše su šljam“, *Večernje novosti*, 9. 7. 1991.

¹⁰⁹ „Dedovinu valja braniti“, *Dnevnik*, 17. 5. 1991.

¹¹⁰ Govor Šoškoćanina na TV Vojvodine, dostupno: <https://www.youtube.com/watch?v=ducJ9H9lOeU&t=183s>, učitano 8. 3. 2018.

¹¹¹ Pole, „*Jake snage MUP-a*“, 53.

¹¹² „Dvije verzije smrti Šoškoćanina“, *Vjesnik*, 16. 5. 1991.

Novom Sadu potvrdila je verziju o utapanju.¹¹³ Mnogi akteri nisu vjerovali u takav scenarij prema kojem tridesetogodišnjak odrastao pored Dunva ne zna plivati. U hrvatskim novinama *Slobodni tjednik* (koji je bio čitan među Srbima u istočnoj Slavoniji)¹¹⁴ objavljena je nevjerojatna priča kako je Šoškoćanin živ i da ga je u Londonu skrio savezni premijer Ante Marković.¹¹⁵ U svakom slučaju, mještani Borova držali su ga herojem i organizirana mu je spektakularna sahrana. Lokalni harmonikaš iz Borova skladao je prigodnu pjesmu:

Oj Borovo, selo kraj Dunava, u tebi je srbadija prava
 U tebi su odabrani momci, Vukašina Šoške dobrovoljci
 Oj Borovo, tebe Dunav krasi, komandanta odneše talasi
 Osta samo bolna uspomena o heroju kojeg više nema
 Oj Borovo, ponosito mesto, ustaše te napadaju često
 Da ubiju slavu Srbinovu i heroje u selu Borovu¹¹⁶

Srbija je službeno nijekala prisutnost svojih državljana u Borovu. Mještani su isto tako tvrdili „kako nitko ne brani selo bolje od njih samih“ i kako je prava istina da su „svoje živote branili isključivo mještani“.¹¹⁷ Međutim, Vojslav Šešelj se javno hvalio da su njegovi četnici bili prisutni u Borovu,¹¹⁸ a mnogobrojne reportaže s lica mjesta pokazale su ljude iz Srbije u Borovu. Ujedno su stranačke organizacije Socijalističke partije Srbije, Srpskog pokreta obnove i Srpske radikalne stranke po Srbiji počele skupljati pomoć za Borovo, međusobno se natječući tko će to predvoditi.¹¹⁹

Da bi se olakšao prijevoz do Borova, 4. svibnja počela je voziti skela preko Dunava do vojvodanske strane kod sela Vajska. Vlada Srbije osigurala je sredstva pa je uređen i asfaltiran put od glavne ceste do prilaza skeli na Dunavu. Tako su u Borovu dobili siguran put koji nije prolazio kroz mjesta pod kontrolom hrvatske policije, što je omogućilo slobodan protok hrane, streljiva i medicinske opreme prema Borovu, a tijekom srpnja odvoz ljetine u Srbiju. Skela je za srpsku stranu bila žila kucavica sve do 2. kolovoza, kada

¹¹³ „Nađeno telo Šoškoćanina“, *Dnevnik*, 12. 6. 1991., objavljeno u: *Vukovarska tragedija*, 395-396.

¹¹⁴ Pekić, *Vukovar 1991.*, 7.

¹¹⁵ „Šoškoćanin je živ“, *Slobodni tjednik*, 25. 5. 1991.

¹¹⁶ Branko Marinković Lalić, Pjesma Vukašinu Šoškoćaninu, <https://www.youtube.com/watch?v=n6ha4Fwofj8>, učitano 8. 3. 2018.

¹¹⁷ „Blokirane ceste i ljudi“, *Vjesnik*, 5. 5. 1991.; „Demant iz Borova sela“, *Dnevnik*, 6. 5. 1991.

¹¹⁸ „Tri istine“, *Večernji list*, 2. 6. 1991.

¹¹⁹ „Lekovi i hrana za branioce Borova sela“, *Politika*, 3. 9. 1991.

su ovladali Daljem pa su preko mosta u Erdutu osigurali cestovnu vezu sa Srbijom i skela više nije bila potrebna.¹²⁰

Osim praktične koristi, skela je mještanima davala znak da vlasti Srbije brinu za njih. Mještanin Borova koji je osiguravao skelu izjavio je kasnije tijekom rata: „Skela je za nas, tada u totalnom ustaškom okruženju, značila život. Naša matica, Srbija, skelom je mnogo učinila na spašavanju naših života...“¹²¹ Skela je služila Srbiji i za nastavak propagandne priče o izbjeglicama. Organiziran je prihvatni centar za izbjeglice kod Vajske. Vlasti Srbije govore su o 30.000 ljudi koji su prošli skelom preko Dunava. Bio je to pretjeran broj, a realno nije prelamio 10.000 ljudi, većinom mještana Borova, Bobote, Vere i Trpinje. Srpski mediji potencirali su priču o izbjeglicama pokušavajući ih prikazati kao žrtve „ustaškog terora“, uz doze patetike i laži.¹²² „Došlo je do dramatičnog egzodusa Srba iz Hrvatske kakav ne poznaje savremena Evropa“, tvrdilo se u zaključcima Skupštine Srbije.¹²³ Uz propagandne koristi, uklanjalo se civilno stanovništvo kako ne bi smetalo u borbama koje slijede.¹²⁴

U Borovu je živio i manji broj Hrvata. Dio tih ljudi JNA je evakuirala u Vojvodinu, a dio je nastavio živjeti u selu uz neizvjesnost i prijetnje. Nakon završetka bitke za Vukovar ubijeno je četvero Hrvata u Borovu, od kojih je jedna osoba bila djevojčica stara 5 godina.¹²⁵

Nakon 2. svibnja stanje u vukovarskoj općini se trajno pogoršalo. Slavko Dokmanović tvrdio je kako više nije siguran dolaziti na posao u Vukovar te je ostao u Trpinji.¹²⁶ Lokalna vlast tako nije funkcionirala sve do imenovanja povjerenika vlade Marina Vidića Bilog u srpnju 1991. U Vukovar je 9. svibnja stigla skupina republičkih i saveznih dužnosnika najvišeg ranga – premijer Ante Marković i savezni sekretar za unutarnje poslove Petar Gračanin. S hrvatske strane bio je tu premijer Josip Manolić. Istovremeno, dok je visoka delegacija bila u Vukovaru, navodno su dva projektila ispaljena na zabarika-

¹²⁰ Gulan, *S obe strane pakla*, 100.

¹²¹ Pekić, *Vukovar 1991.*, 98.

¹²² „Sine čuvaj naše ime“, *Večernje novosti*, 22. 5. 1991; Pekić, *Vukovar 1991.*, 98-99; „Spas za žene i decu“, *Dnevnik*, 6. 5. 1991.

¹²³ „Sednica narodne skupštine Srbije“, *Dnevnik*, 10. 5. 1991., objavljeno u: *Vukovarska tragedija*, 341-342.

¹²⁴ Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 83.

¹²⁵ Runtić, *Tako smo branili Vukovar*, 334 (Željko Štefančić); Slaven Ružić, „Stradanje nesrpskog civilnog stanovništva na okupiranom području bivše općine Vukovar (1992.-1998.)“, *Scrinia Slavonica* 19 (2019), 290.

¹²⁶ „Građanima općine Vukovar“, *Vukovarske novine*, 11. 5. 1991.

dirani Bršadin.¹²⁷ Nakon Vukovara, dio visoke delegacije koji je predstavljao savezne vlasti otišao je u Borovo. Okupljeni mještani s negodovanjem su dočekali premijera Markovića i moglo se čuti „ustaša, ustaša“.¹²⁸

Nakon posjeta Vukovaru i Borovu, a prema sporazumu potpisanom u Slavanskom Brodu između hrvatskog MUP-a i Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove, dogovoreno je uključivanje skupine policajaca iz Saveznog sekretarijata. Oni su trebali raditi na smirivanju situacije, ali prvenstveno štiti ljudi i imovinu na područjima kojima hrvatska policija više nije imala pristupa.¹²⁹ Savezni policajci ispočetka su imali stanovitog uspjeha pa je ubrzo dogovoreno uklanjanje barikada u Bršadinu i Trpinji, čime je Vukovar ponovno imao cestovnu vezu prema Vinkovcima i Osijeku. Međutim, o uspostavi hrvatske vlasti i ulasku hrvatske policije u sela nije bilo govora, već je kakvu-takvu sigurnost trebala osigurati JNA.¹³⁰ Prolaz kroz sela, pogotovo dalje od patrola JNA, nije bio najsigurniji. Bilo je slučajeva neovlaštenog zastavljanja vozila i pretresa od strane naoružanih civila, samovoljnog konfisciranja automobila i pljačke alkohola i cigareta, i to neovisno o nacionalnosti oštećenih.¹³¹

Sela su nakon 2. svibnja iznova bila potpuno zabarikadirana. Za Hrvate je put kroz sela sa srpskim stanovništvom postao gotovo nemoguć, a za Srbe kroz sela s hrvatskom većinom vrlo nesiguran. Tako su sela sa srpskim stanovništvom općine Vukovar definitivno ostala izvan dohvata hrvatskih vlasti za naredno razdoblje. Mještani sela koji su bili zaposleni u gradu sve su teže i rjeđe dolazili na posao. Hrvatske vlasti očekivale su da će obvezom dolaska na posao oni biti prisiljeni na kooperativnost i prohodnost barikada. Istovremeno, niz direktora srpske nacionalnosti nastojao je radnicima koji ne dolaze na posao to tretirati kao godišnji odmor, odnosno neplaćeni dopust. Takva je situacija bila, primjerice, i u bolnici u Vukovaru i u kombinatu Borovo sve do smjene starih rukovodstava i postavljanja novih u srpnju 1991.¹³²

Niz ekonomskih problema je nastao kao posljedica pobune. Još u siječnju 1991. Hrvatska elektroprivreda registrirala je gotovo 9000 neplatiša

¹²⁷ „Diverzije, barikade, projektili na Bršadin“, *Vukovarske novine*, 11. 5. 1991.

¹²⁸ „Vojska sprečava rat“, *Dnevnik*, 10. 5. 1991., objavljeno u: *Vukovarska tragedija*, 346.

¹²⁹ „Bogdanović sve zna“, *Vjesnik*, 9. 5. 1991.

¹³⁰ Slavko Degoricija, *Nije bilo uzalud* (Zagreb, 2009), 89; „Mirno ali dokad“, *Vjesnik*, 27. 5. 1991.

¹³¹ Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 71-72; „Kako na kraj terorizmu“, *Vjesnik*, 29. 6. 1991; „Što spremaju četnici“, *Vjesnik*, 12. 6. 1991.

¹³² „Teže nego ikad“, *Vukovarske novine*, 17. 5. 1991; „Reorganizacija, definiranje prave proizvodnje i kadrovi“, *Vukovarske novine*, 6. 7. 1991.

računa u općini Vukovar,¹³³ a radnici se u naoružana sela nisu usudili ići isključiti neplatiše. Nakon svibnja na pobunjenim teritorijima nitko više nije plaćao račune hrvatskim tvrtkama, dok su uslugu još neko vrijeme koristili.¹³⁴ Slično je bilo i s drugim komunalnim uslugama, kao i s pravima koja su stanovnici tih sela imali kao građani Republike Hrvatske. Oni koji su bili zaposleni u republičkim institucijama primali su plaće do svibnja 1991.¹³⁵

Najveći resurs koji su pobunjenici imali bila je ljetina pšenice i ječma. Većina poljoprivrednika bili su kooperanti poljoprivrednog kombinata VU-PIK, od kojega su dobili predujme za proljetnu sjetvu, koja je bez obzira na opasnost završena.¹³⁶ Primjerice, samo unutar bobotskog atara VUPIK je imao 1500 hektara zasijanih žitaricama, odnosno 40 % predviđenog uroda.¹³⁷ VUPIK je pokušao udobrovoljiti pobunjenike pa im je u srpnju isplatio plaće za lipanj.¹³⁸ Međutim, vlasti Vojvodine donijele su odluku kako srpski seljaci u Slavoniji mogu predati urod pšenice kombinatima u Vojvodini pod istim uvjetima kao i stanovnici Srbije.¹³⁹ Hrvatske vlasti tražile su od JNA da osigura žetvu, što je vojska odbila. U Boboti su bili jasni: „Mi žito ne damo. Ili ćemo ga slati preko u Srbiju ili ćemo ga uništiti. Ne damo ga Kombinat u Borovu koji je i nastao na taj način da su konfiskovane srpske zemlje, ne damo da se od plodova sa naše zemlje kupuje oružje kojim će nas ubijati. Rat će početi zbog žetve“, tvrdio je jedan od naoružanih mještana.¹⁴⁰ U konačnici su tijekom srpnja velike količine pšenice biti prevezene u Srbiju, a na tome je radio Slavko Dokmanović, koji je u međuvremenu postao ministar poljoprivrede u vladi Srpske oblasti.¹⁴¹

U drugoj polovici svibnja 1991. Hrvatska je poduzimala političke korake prema neovisnosti koje su pobunjenici pratili. Referendum o neovisnosti Hrvatske koji se održavao 19. svibnja Srbi su bojkotirali.¹⁴² Umjesto toga, organiziran je „Referendum za Srbiju“. Referendumsko je pitanje glasilo: „Da

¹³³ „Apel neplatišama struje“, *Vukovarske novine*, 2. 2. 1991.

¹³⁴ „Otuđivanje struje“, *Vukovarske novine*, 2. 3. 1991.

¹³⁵ „Nastavnici i djeca izvan politike“, *Glas Slavonije*, 20. 5. 1991.

¹³⁶ „Uspjeli završiti proljetnu sjetvu“, *Vukovarske novine*, 11. 5. 1991.

¹³⁷ „Kako spasiti imovinu“, *Glas Slavonije*, 24. 7. 1991.

¹³⁸ „Otuđivanje imovine VUPIK-a“, 20. 7. 1991; „Proglas radnicima radnih jedinica Bobota, Centar i Vuka“, *Vukovarske novine*, 20. 7. 1991.

¹³⁹ „Pucnji iz bolnice“, *Oslobođenje*, 3. 7. 1991.

¹⁴⁰ „Deset sati borbe“, *Oslobođenje*, 13. 7. 1991.

¹⁴¹ Gulan, *S obe strane pakla*, 80.

¹⁴² Peter Radan, „Republika Srpska Krajina and the right of people to self-determination“, *Istorija 20. veka*, 36/1 (2018).

li ste za prisajedinjenje Krajine Republici Srbiji i za to da Krajina ostane u Jugoslaviji sa Srbijom, Crnom Gorom i drugima koji žele da očuvaju Jugoslaviju?". Referendum je održan na području pobunjenih općina u Dalmaciji, Lici, na Kordunu i Baniji. Na području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema srpski referendum organiziran je tjedan dana kasnije nego u drugim dijelovima Hrvatske, dakle isti dan kad i hrvatski referendum. Konačan rezultat bio je takav da je 99 % birača glasovalo za pripajanje Srbiji, odnosno ostanak u Jugoslaviji.¹⁴³

Kada je Hrvatska 25. lipnja 1991. proglasila neovisnost situacija je eskalirala u cijeloj državi pa tako i u općini Vukovar. Incidenata je bilo u samom gradu, na barikadama u Borovu, Beraku i Sotinu, a vjerojatno najveći incident zbio se 26. lipnja kod silosa Đergaj na ulazu u Vukovar iz pravca Bršadina, gdje je bilo i mrtvih. Ubrzo je u Bršadin ušla JNA i blokirala prilaze.¹⁴⁴

Isti dan kada je Hrvatska proglasila neovisnost do večeri se u Borovu sastala Velika narodna skupština Istočne Slavonije, Baranje i Zapadnog Srijema, kojoj je prisustvovala većina delegata iz regije. Na sjednici je bio i potpredsjednik vlade Srbije Budimir Košutić.¹⁴⁵ Usuglasili su kako je odluka Hrvatske o neovisnosti za njih nevažeća i kako na području njihove regije i dalje vrijede jedino Ustav i zakoni Jugoslavije. Proglašena je odluka koja odmah stupa na snagu, na temelju referenduma, kako je „srpski narod odlučio da ostane u zajedničkoj državi sa drugim dijelovima srpskog naroda i drugim jugoslovenskim narodima koji žele da žive u zajedničkoj jugoslovenskoj državi“.¹⁴⁶ Tako je stvorena Autonomna oblast (AO) Istočne Slavonije, Baranje i Zapadnog Srijema.¹⁴⁷

Za provođenje takve odluke trebalo je voditi rat. Pobunjenici su tvrdili kako je potrebno „osloboditi svoj etnički prostor“.¹⁴⁸ U Borovu su aktivirane linije fronta prema Borovu naselju i prema Dalju, a u Bršadinu prema Nuštru i prema silosu Đergaj na ulazu u Vukovar. Ojačane su i barikade u Trpinji i Negoslavcima. U vrlo teškoj situaciji bilo je maleno hrvatsko selo Čelije na sjeverozapadu vukovarske općine, koje se nalazilo u blokadi potpuno okru-

¹⁴³ Isto; „Referendum nije održan“, *Dnevnik*, 21. 5. 1991.; „Krajina bojkotuje 19. maj“, *Dnevnik*, 15. 5. 1991.

¹⁴⁴ „Niču barikade, stižu novi teroristi“, *Vjesnik*, 28. 6. 1991.; „Sukob garde i mještana“, *Vjesnik*, 27. 6. 1991.; „Jedan poginuo, četiri teško ranjena“, *Glas Slavonije*, 27. 6. 1991.

¹⁴⁵ *Dnevnik*, 26. 6. 1991., objavljeno u: *Vukovarska tragedija*, 414.

¹⁴⁶ Odluka o položaju srpskog naroda iz Slavonije, Baranje i Zapadnog Srijema u jugoslovenskoj državnoj zajednici, objavljeno u: Davor Pauković (ur.), *Uspod i pad „Republike Srpske Krajine“* (Zagreb, 2005), 97.

¹⁴⁷ Petrović, *Od vijeća do republike*, 10.

¹⁴⁸ Isto, 11.

ženo, a komunikacija s Vukovarom mogla je ići jedino kroz zabarikadiranu Bobotu.¹⁴⁹ Malena posada Zbora narodne garde (ZNG) i mještani napustili su Čelije 7. srpnja, a skupina od 40-ak ljudi iz Bobote ušla je u selo 9. srpnja, opljačkala ga i zapalila.¹⁵⁰

Još tijekom travnja, a pogotovo nakon 2. svibnja, mještani sela sa srpskim stanovništvom vukovarskog kraja počeli su osnivati lokalne odrede Teritorijalne obrane (TO). Dijelom su se takvi odredi nadovezivali na strukturu republičke TO, koja je razoružan još u svibnju 1990.¹⁵¹ Teritorijalna obrana bila je primitivna vrsta vojne organizacije. Ratnici su bili u mjestu svojeg stanovanja, a za zapovjednike su se nametali ljudi s određenim iskustvom. Vojno, takvi odredi nisu bili od posebne efikasnosti i mogli su djelovati tek napadom na izolirano selo (kao npr. Čelije) i nakon osvajanja sela isto to selo opljačkati i uništiti. Koordinacija TO na razini Srpske oblasti bila je slaba. U mnogo slučajeva radilo se o samovolji lokalnih zapovjednika ili političara.¹⁵²

Srpska oblast isprva je funkcionirala samo po selima, ali dvojbeno s kojim učinkom vlasti. Borovo je ostalo središnja točka organizacije srpskih akcija u istočnom dijelu Hrvatske i, posebno, komunikacije sa Srbijom.¹⁵³ Južni dio Borova bio je u dometu hrvatske vatre pa je bio ispražnjen, dok se u sjevernom dijelu relativno normalno živjelo.¹⁵⁴ U Trpinji je vladalo ratno stanje i organizirana je lokalna TO. U selo je stigao i jedan četnički dobrovoljački odred kojim je zapovijedao stanoviti Branislav Gavrilović zvan Brne. U Boboti, koja je bila nešto dalje od prve crte, nakon osvajanja Čelija bila je slavljenička atmosfera. Pjevale su se srpske pjesme i pokazivala tri prsta. U Boboti je tijekom srpnja JNA odlučila postaviti poljsku bolnicu i time olakšati ratne napore pobunjenika. Veći dio opreme i osoblja dovezen je iz Beograda pod kontrolom JNA.¹⁵⁵

Bršadin se našao izoliran od ostatka teritorija pod srpskom kontrolom. Do sela se od Bobote teško prolazilo poljskim putem kroz kukuruze. Međutim, Bršadin se smatrao sigurnim zbog razmještaja JNA i naoružane TO, bez obzira na obližnji položaj ZNG-a na silosu Đergaj. U selo je stigla i dobrovo-

¹⁴⁹ „Kijevo u srcu Slavonije“, *Slobodni tjednik*, 15. 6. 1991.

¹⁵⁰ Anđelko Kralj, *Čelije: Prvo spaljeno hrvatsko selo* (Osijek, 1995), 79-83; ICTY / Cases: Hadzic (IT-04-75) / Witness: Borivoje Savic.

¹⁵¹ Ekspertski izveštaj tima za vojne analize za predmet IT-95-13, *National Security and the Future* 13 (2012), 4: 45.

¹⁵² Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 37, 88.

¹⁵³ „U Vojvodini 14.617 izbeglica iz Hrvatske“, *Dnevnik*, 21. 7. 1991., objavljeno u: *Vukovarska tragedija*, 483.

¹⁵⁴ Karan, *Bio sam oficir KOS-a*, 97.

¹⁵⁵ Gulan, *S obe strane pakla*, 116-120.

ljačka skupina od 30 ljudi iz Srbije.¹⁵⁶ TO Bršadina uspjela je ovladati skladištem oružja TO u šumi Đergaj. Zapovjednik seoske TO Sava Milanković tvrdio je kako se „rat ne vodi samo za naše oslobođenje, nego i za cjelokupno srpstvo i pravoslavlje“ te „padne li Bršadin past će i cijela Slavonija ... mi smo vezali ovdje šest hiljada pripadnika oružanih snaga Hrvatske“.¹⁵⁷ Takve nerazumne tvrdnje i procjene bile su tipične za seoske zapovjednike. Kakvo je stanje bilo, dobro opisuje pukovnik JNA Ljuban Karan. Njega i njegovog kolegu zarobila je TO Bršadina, a „komandant, poznat kao nagao i prek čovek“ optužio ih je da su preobučene ustaše. Od likvidacije ih je spasio Goran Hadžić, koji se slučajno zatekao u selu.¹⁵⁸

Ključni događaj za pobunjenike tijekom ljeta 1991. bilo je osvajanje Dalja i Erduta 1. kolovoza.¹⁵⁹ Time je stvoren kakav-takav kompaktan teritorij pa je SNV moglo napraviti korak dalje u organizaciji vlasti. U Dalju, u prostorijski mjesne knjižnice, osnovana je Vlada Srpske oblasti Istočne Slavonije, Baranje i Zapadnog Srijema.¹⁶⁰ Rad te vlade u potpunosti je kontrolirao Radovan Stojičić Badža, čovjek iz SDB Srbije. On je omogućio da iz Novog Sada stigne materijalna pomoć za ustroj policije i jačanje TO, nad kojom je preuzeo zapovjedništvo. Iz Srbije je stizao i novac za plaće članovima vlade i policiji jer Oblast nije imala svojih prihoda.¹⁶¹

U vladi Srpske oblasti važna mjesta zauzeli su ljudi iz sela sa srpskim stanovništvom vukovarske općine. Osim predsjednika vlade Gorana Hadžića iz Pačetina i ministra poljoprivrede Slavka Dokmanovića iz Trpinje, bili su tu ministar obrane Ilija Kojić iz Borova i ministar unutarnjih poslova Borislav Bogunović iz Negoslavaca.¹⁶² Nijedno područje Srpske oblasti nije razmjerno tako snažno bilo zastupljeno u vladi kao vukovarsko. To svedoči o važnosti sela o kojima govorimo, organizaciji SDS-a i SNV-a na tom području, kao i o aktivnosti sponzora vlade iz Srbije na vukovarskom području.

Osim zauzimanja Dalja i Erduta, tijekom kolovoza JNA je pomogla pobunjenim Srbima da se cijela Baranja stavi pod srpsku kontrolu. Međutim, srpsko stanovništvo u istočnoj Slavoniji više je očekivalo od onoga što je JNA poduzimala tijekom srpnja i kolovoza.¹⁶³ Iz sela su dolazile glasne kritike i

¹⁵⁶ Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 38.

¹⁵⁷ Gulan, *S obe strane pakla*, 116-120.

¹⁵⁸ Karan, *Bio sam oficir KOS-a*, 90..

¹⁵⁹ Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 98.

¹⁶⁰ ICTY / Cases: Hadzic (IT-04-75) / Witness: Borivoje Milinkovic.

¹⁶¹ ICTY / Cases: Stanisic & Simatovic (IT-03-69) / Witness: Boro Bogunovic.

¹⁶² Isto.

¹⁶³ „Jodladžije četvrtog rajha“, *Dnevnik*, 6. 7. 1991., objavljeno u: *Vukovarska tragedija*, 459.

sumnje u JNA.¹⁶⁴ Da bi umirio mještane, Borovo je 29. srpnja posjetio Miloševiću lojalan crnogorski član predsjedništva SFRJ Branko Kostić. U govoru je rekao: „Mi ćemo učiniti sve da JNA, koja je jaka i moćna, pruži pomoć i podršku svim delovima naroda koji su ugroženi, bez obzira gde se oni nalazili. Danas je ta pomoć najpotrebnija srpskom narodu... Vi ste građani koji tu živite vekovima, a oružje ste uzeli u samoodbrani. Ceo svet će shvatiti da vi branite svoja ognjišta. Zato samo tako nastavite. Ako budemo pravili nove državne granice, praviti ćemo ih po onima koji hoće da žive u Jugoslaviji ... niste odmetnici vi ... pravi odmetnici su oni koji su pogazili jugoslovenski Ustav i doneli jednostrane akte o otcepljenju. Oni su vas naterali da se, posele decenija mirnog života, latite oružja i branite od takve politike...“¹⁶⁵

Podrška političkog vrha Srbije i Miloševiću odanih saveznih tijela Srbima u istočnoj Slavoniji bila je neupitna. Visoki dužnosnici Srbije posjećivali su od sela najčešće Borovo i davali podršku pobunjenicima. Predsjednik vlade Srbije Dragutin Zelenović govorio je kako „Srbija neće dozvoliti da i deo njenog naroda u Hrvatskoj pati pod ponovnom pojavom fašizma u ovoj republici“.¹⁶⁶ Potpredsjednik vlade Budimir Košutić isticao je da Srbija neće ostaviti na cjedilu Srbe u Hrvatskoj te kako unutrašnje granice Jugoslavije nisu legitimne i kako će ih promijeniti.¹⁶⁷ Krajem srpnja Borovo je posjetio gradonačelnik Beograda Slobodan Unković i izrazio podršku. U podršku pobunjenicima uključila se i SPC. Vladika osječko-poljski i baranjski Lukijan napustio je Osijek i prešao na teritorij koji su nadzirali pobunjenici. Odande je promovirao ideju da su Srbi oštećeni u Jugoslaviji i kako treba stvarati nove granice. SPC je počela slati hranu i lijekove u Borovo i, kako je rekao jedan mladi svećenik, uključila se u „u akciju spašavanja srpskog naroda u Hrvatskoj“.¹⁶⁸

Potrebno je još postaviti pitanje jesu li svi mještani bili uključeni u pobunjeničke napore i jesu li odobrali ono što se događalo. Nemamo neke jasne pokazatelje o podršci srpskoj nacionalističkoj politici, ali po svemu sudeći ona je bila vrlo visoka i oko osnovnih tema postojala je suglasnost, što je pokazao i referendum. Ipak, mogli su se pronaći i drugačiji glasovi. Primjerice, srpski novinar zabilježio je u travnju 1991. u Borovu izjavu jednog mještana kako je akcija na barikadama „obična hajdučija koja se digla da proglassi

¹⁶⁴ „Dva mrtva i jedan ranjen“, *Dnevnik*, 5. 7. 1991., objavljeno u: *Vukovarska tragedija*, 450.

¹⁶⁵ „Narod brani svoja ognjišta“, *Dnevnik*, 31. 7. 1991., objavljeno u: *Vukovarska tragedija*, 509.

¹⁶⁶ „Beograd je uz Slavoniju“, *Dnevnik*, 30. 7. 1991. objavljeno u: *Vukovarska tragedija*, 513-514

¹⁶⁷ „Srpski narod je žrtva jednomne vladavine SKJ“, *Politika*, 10. 8. 1991., objavljeno u: *Vukovarska tragedija*, 551-552.

¹⁶⁸ „Spasimo narod i crkve“, *Dnevnik*, 20. 7. 1991., objavljeno u: *Vukovarska tragedija*, 484.

Srbiju tamo gdje Srbije nema“.¹⁶⁹ Zanimljivo je sjećanje iznio i vukovarski liječnik Juraj Njavro. Njemu je 2. svibnja jedan stanovnik Trpinje rekao da je „na barikadama grupa seoskih propalica koji su tamo za litru rakije ili vina, nikada u životu nisu ništa pošteno uradili, pametnije bi im bilo da uzmu svoje traktore i na njivu“.¹⁷⁰

U držanju mještana možemo vidjeti dvije krajnosti kroz bilješke matičara iz Tenje koji je ljeta 1991. proveo zatvoren i na prisilnom radu u Borovu. Od mještana su zatočenicima doživljavali dvije krajnosti: bilo je pljuvanja, vrijeđanja, tučnjave i prijetnji klanjem, a u isto vrijeme neki su mještani sa suzama u očima dolazili vidjeti zatvorenike te psovali politiku i rat.¹⁷¹ I nakon ubojstva hrvatskih policajaca 2. svibnja bilo je mještana Borova koji nisu bili u nacionalnoj i slavljeničkoj euforiji. Neki su poznavali poginule policajce, a među pridošlicama iz Srbije prepoznavali su pijance, kriminalce i avanturiste.¹⁷²

U nekim hrvatskim interpretacijama krivnja za postojeće stanje svaljivana je na došljake iz Srbije i „koloniste“ među Srbima, dok su navodno Srbi starosjedioci oni koji žele suživot s Hrvatima kakav su prakticirali stoljećima. Tako je navođen primjer posebno ekstremnih kolonista u Savulji, dijelu Borova na izlazu prema Dalju, koji su naseljeni iz BiH poslije Drugog svjetskog rata.¹⁷³ Međutim, o tome nemamo preciznih podataka i možemo tek nagađati kako su Srbi starosjedioci bili nešto umjereniji. Ipak, mnogi Srbi iz obitelji starosjedilaca bili su vrlo aktivni u pobuni. Sam Šoškoćanin bio je starosjedilac i tvrdio „da je moj deda to završio, sada ne bi morao ja“, misleći pritom na Drugi svjetski rat.¹⁷⁴

Zaključno

Sela sa srpskim stanovništvom općine Vukovar bila su važna mjesta za nacionalnu mobilizaciju u prvim fazama srpske pobune te su činila bitna uporišta za kasniji napad na grad Vukovar. Dok je jedan dio Srba u gradovima poput Vukovara za vrijeme političkih promjena 1990. još sklon jugoslavenskoj opciji promoviranoj kroz SKH-SDP, sela su bila mobilizirana za nacionalističku politiku. Tako su već u ranijim fazama u selima sa srpskim stanovništvom vukovarskog kraja prihvaćene ideje nacionalističke scene Sr-

¹⁶⁹ Gulan, *S obe strane pakla*, 13.

¹⁷⁰ Njavro, *Glava dolje ruke na leđa*, 48.

¹⁷¹ Mato Božičević, *Hranite ili ubijte: 45 dana u srpskom zatvoru u Borovu selu 2. srpnja-15. kolovoza 1991.* (Zagreb, 1997).

¹⁷² „Vojska između dve vatre“, *Vreme*, 20. 5. 1991.

¹⁷³ Petar Brozović, *Čuvari Vukovara* (Cerna, 2003), 72.

¹⁷⁴ Pekić, *Vukovar 1991.*, 134.

bije i Miloševićeva politička platforma bez bitnih rezervi. U fazi zaoštavanja, sela su postala poprišta incidenata i dodatne nacionalne mobilizacije. Kada se konačno počeo voditi rat, sela su postala glavne logističke baze i uporišta u ratnom sukobu.

Iako nema dvojbe kako je većina mještana prihvaćala nacionalističku politiku i mobilizaciju, ovaj članak pokazuje kako je pobuna bez obzira na tu „autentičnost“ ipak bila bitno „neautentična“. Sela sa srpskim stanovništvom vukovarske općine nisu imala vlastite socijalne, političke, ekonomske i intelektualne kapacitete za političku formulaciju pobunjeničke politike niti za mobilizaciju stanovništva. Ključni poticaji u svim fazama pobune dolazili su iz susjedne i obližnje Srbije, uz podršku njezina političkog vodstva. U prvoj fazi ta podrška je dominantno bila kulturna, politička i medijska. U drugoj fazi ona se prvenstveno odražavala kroz obavještajni rad, političko organiziranje pobunjenika i njihove ograničene akcije, kao npr. postavljanje barikada. Konačno, u trećoj fazi počela je dominirati vojna podrška pobunjenicima. Navedena sela bila su tu tek sredstvo i baza te politike, a nikako suvisli politički akteri. U tom kontekstu potrebno je razumijevati srpsku pobunu u selima vukovarske općine.

Summary

THE SERB REBELLION IN THE VILLAGES OF THE MUNICIPALITY OF VUKOVAR 1990-1991

In this paper the focus has been placed on the events in villages with a Serb majority in the former municipality of Vukovar, in particular of the north-western part (the villages of Bršadin, Bobota, Trpinja and Borovo). The time period covered starts with the first indications of the villagers inclined to the political platform of Slobodan Milošević in 1989/1990 until summer 1991 when these villages became part of the Serb region and war broke out in the wider region of Eastern Slavonia. On the basis of accessible sources an overview of the main political events in the villages, of the organization of the rebellion and the mobilization of the Serbian nationalist policy is provided. Special attention has been paid to the involvement of political actors from Serbia in the organization and leadership of the rebellion.

The villages of the Vukovar municipality with Serb populations were significant places for the ethnic mobilization during the first phases of the Serbian rebellion and were important bases for later attacks on the town of Vukovar. While some of the Serbs in towns such as Vukovar during the political changes in 1990 still leaned towards the Yugoslav option promoted by the SKH-SDP (League of Communists of

Croatia-Social Democratic Party), the villages were mobilized for the nationalistic policy. Thus, in the villages of the Vukovar area with Serb populations the ideas of the Serbian nationalist scene and Milošević's political platform had already in the early stages been unreservedly accepted. During the escalation phase, the villages became the central settings of incidents and additional ethnic mobilization. When the war eventually started, the villages became the main logistic bases and strongholds in combat operations.

Although there is no doubt that the majority of the local people accepted the nationalist policy and the mobilization, this paper shows that the rebellion, regardless of this "authenticity", was significantly "inauthentic". The villages of the municipality of Vukovar with Serb populations did not have the social, political, economic and intellectual capacities of their own to be able to establish an insurgent policy or to mobilize the population. The key initiatives in all phases of the rebellion originated in nearby Serbia and were in support of the Serbian political leadership. In the initial phase the support was mainly cultural, political and came through the media. In the second phase support was provided by intelligence work and the political organisation of rebels and their limited actions such as setting up barricades. Eventually, in the third phase the rebels gained predominantly military support. The above villages were just a means to an end and a base for such a policy but were certainly not coherent political actors. The Serbian rebellion in the villages of the municipality of Vukovar must be seen in this context.

Key words: Serbian rebellion, Vukovar, Borovo, Bobota, Trpinja, Bršadin, "Serb region of Eastern Slavonia, Baranya and Western Sylvania"

(Translated by Mica Orban Kljajić)

Kontakt:

izv. prof. dr. sc. **Vladimir Filipović**

Libertas međunarodno sveučilište, Trg J. F. Kennedyja 6b, HR-10000 Zagreb

e-mail: vfilipovic@libertas.hr